

ЗНАЧИМОСТ НА ЕТИКАТА ЗА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ ДНЕС

Валентина Драмалиева*

Увод

Парадоксалната ситуация около политическата икономия

Политическата икономия и икономикса днес са два различни интерпретативни модела на икономиката. Заедно с това, те са и две различни академични дисциплини, чрез които техните научни достижения се преподават в академичните среди и същевременно се доразвиват. Интересно е да се знаят причините както за обособяването, така и за съвременното съществуване, и на двата модела. За целта могат да приведат и анализират различни аргументи, свързани с предимствата и с ограниченията на икономикса и на политическата икономия като науки, анализиращи стопанството по различен начин, а също и с отражението им върху обществеността изобщо. Могат също така да се посочат и конкретни теоретични алтернативи, свързани с интердисциплинарни социални изследвания отвъд „чистата“ икономика. Именно в този контекст е важно да се види защо политическата икономия днес включва етиката по необходимост в анализите си. Поставената цел изисква интердисциплинарен подход и комбинация на аналитични методи. Изследването може да бъде интересно за всички, които си дават сметка за значимостта на теориите за икономиката и за обществото, а това ги мотивира да не губят своята критичност при осмислянето и развитието им.

Само на пръв поглед е парадоксално, че макар политическата икономия да е първоначалният утвърден и наложен познавателно-интерпретативен модел на икономиката, в определен момент тя е била изместена от икономикса, като при това в академичните среди, където икономическата теория се преподава и изучава, изместването е като че ли безусловно – почти изцяло и напълно. Така политическата икономия остава да се изучава само в историята на икономическите теории. Само на пръв поглед изглежда парадоксално и това, че политическата икономия и икономикса – като два различни теоретични модела за интерпретация на икономиката – са наследници на едни и същи теоретични традиции – Адам Смит, Дейвид Хюм, Джон Стюарт Мил и

* Валентина Драмалиева, доктор по философия, професор по Етика (бизнес етика), катедра „Политическа икономия“, УНСС, email: valentinadramalieva@gmail.com

много други, чиито идеи и аргументи са в основата и на двата модела. Може би и затова само на пръв поглед е парадоксално, че днес се наблюдава едно възобновяване на интереса към политическата икономия – не само като към история на икономическите теории, а като съвременен интерпретативен модел на икономиката. В академичните среди това води до завръщането на политическата икономия като нова академична дисциплина, търсеца отново своето утвърждаване в университетите, което също е парадоксално – защото политическата икономия е относително по-стар изследователски подход, а същевременно е по-нова академична дисциплина. Парадоксално е също и това, че в усилията за утвърждаването на политическата икономия днес често се прибегва до противопоставянето ѝ на икономикса и до закани за изместването му. Обратното също е налице – от позициите на икономикса да се воюва срещу политическата икономия с аргумента, че тя е вече отминал и изживян етап в осмислянето на икономическата реалност. Това мислене се налага като стереотип.

Същевременно политикономическият анализ днес все повече се утвърждава като продуктивен път в обяснението на обществената реалност, макар често това да не се назовава поради широко разпространените негативни нагласи, с които се асоциира политическата икономия. В този контекст е важно да се разберат не само причините за негативизма, но и факторите, на които може да се разчита за промяна на стереотипа.

Традицията в отделянето

Както беше казано, в академичните среди отдавна вече е утвърдена традиция икономиката (стопанството) да се анализира, интерпретира, систематизира и преподава от гледната точка и с инструментариума на теории, наричани икономикс. Началото на тази практика се свързва с имената на такива теоретици-икономисти като Алфред Маршал (1842–1924) и Пол Самюелсън (1915–2009), които със своите аргументи и авторитет допринасят много за утвърждаването на икономикса като икономическа теория и като академична дисциплина. През 1890 г. излиза произведението на английския икономист А. Маршал „Принципи на политическата икономия“, което се превръща в знаково. Авторът въвежда термина „икономикс“ като обща теория на пазара. Но това не е просто синоним на политическата икономия, а е „позитивна“ наука – свободна от идеологически пристрастия. Така се дава път на идеята познанието за обществото да се диференцира, като отделните обществени сфери се интерпретират от различни науки – икономикс, политически науки, социология, международни отношения. Разделянето на познанието за обществото е последвано и от съответната специализация на академичните дисциплини. Те се откъсват една от друга и се обособяват

като отделни науки, но стават все по-абстрактни и формални, което се утвърждава като тенденция. Но именно чрез икономикса икономическата теория се налага като самостоятелна, прецизна и сериозна наука – подобно на начина, по който се налага физиката на Исак Нютон през 17 век. И до днес това е кауза за икономикса – негов приоритет е „чистият икономически анализ“ на „чистия пазар“.

През 1947 г. нов силен тласък в тази посока дава американският икономист Пол Самюелсън с произведението си „Основи на икономическия анализ“ и въвеждането на математически средства и модели в изследването на икономиката. Това дава допълнителни предимства на академичната дисциплина „Икономикс“ и на „чисто“ икономическото изследване на макро рамката и пазара. Негов отличителен белег е и това, че е свободно от ценности, което се сочи като аргумент за научна обективност. Подобни теоретични усилия радикално отделят икономикса от политическата икономия и го налагат като „единствено правилната“ икономическа теория.

Традицията в интегрирането

Но в теоретичното осмисляне на действителността съществуват и други модели. Традицията да се изследват обществените процеси идва още от Античността. Отличителна характеристика на изследователския подход тогава е, че е интегративен – първо, защото самата обществена система, като обект, се изследва в нейната обща цялост и второ, защото науката, която изследва обществото, е философията, а тя обединява икономическите, политическите и етическите знания на своето време. Този изследователски подход не се дистанцира от ценностите, а напротив – той е подчертано ценностно ориентиран. Затова моралната философия (етиката) е неразделна част от всяко изследване на обществото като цяло, както и на всички обществени отношения и процеси. Именно чрез етиката в изследването на обществото, от една страна, навлизат ценностите на човешкия живот и поведение, както и нормативността, а от друга – се утвърждава изконното човешко умение ценностите и нормите да се използват като критерии за оценка и като механизми за регулиране на поведението в обществото. Затова в древна Елада не разделят икономика, политика и етика. И това има разумно обяснение. Не случайно терминът „икономика“ [1] идва от гръцки и означава „управление на домакинството“. *Икономиката наистина е свързана с разпределянето и с управлението на домакинството. Пол Самюелсън перифразира и допълва това с разбирането че тя изследва „как обществото разпределя недостатъчните си ресурси“.* Фактите сочат, че обвързаността с теоретичната традиция на древността остава традиционна дълго време. Самото обособяване на икономическата теория е тясно свързано с моралната философия (етика) – в

началото дори тя се развива в рамките на етиката и от нейните изследователи. А американският икономист Кенет Боулдинг си спомня времето на своето следване в Кеймбридж, когато икономическата наука все още е била част от т.нар. „морални науки“ в университета (Boulding, 1972: 151).

Именно тази традиция е в основата и на класическата политическа икономия. Терминът „политическа икономия“ [2] също идва от гръцки и смислово обвързва политиката и икономиката. Идеята е, че държавата е едно публично домакинство, което трябва да се управлява като се отчитат както икономическите, така и политическите фактори. Тези разбирания характеризират научните търсения и през 16 – 18 в., когато меркантилизмът налага силната роля на държава в икономическото управление и като теория, и като практика. Пишат се и първите систематични трудове по теория на икономиката – „Изследване на принципите на политическата икономия“ (1767) на Сър Джеймс Стюарт (1713–80). През 18 в., донякъде и като реакция на меркантилизма, се обособява политическата икономия, която налага секуларен и системен подход. Адам Смит (1723–90) и Дейвид Хюм (1711–76) вече не разчитат на Божествена намеса за обяснение на разпределянето на богатството и властта, а търсят източниците им в обществените процеси. Именно това ги насочва към анализ на икономически, политически и морални фактори едновременно.

Видно е, че традицията в изследването на обществото – и в древна Елада, и в класическата политическа икономия – не разделя икономиката, политиката и морала. По този начин теоретичните постижения както на политическата, така и на моралната философия, се приемат като също толкова необходими и за разбирането на икономиката, защото е една от обществените сфери. Така например индивидуализмът, който се налага в политическата и моралната философия, се използва като аргумент срещу меркантилизма и идеята му за водещата роля на държавата в икономиката. Защото човекът, със свободната си воля, търси богатство за себе и същевременно работи в полза на обществените интереси, воден от „невидимата ръка на пазара“ – сполучлива метафора, която Адам Смит (1723–90) използва да обясни икономическите процеси. А Дейвид Рикардо (1772–1823) добавя към това и конкуренцията като двигател на свободния пазар. Не помаловажни са и идеите на утилитаризма на Джереми Бентам (1748–1832), Джеймс Мил (1773–1836) и Джон Стюарт Мил (1806–73). Те предлагат утилитарния етически принцип – „по-голямото добро (полза, щастие) за по-голям брой хора“ – като възможен нов модел за по-справедливо преразпределение на богатството в обществото. Именно този модел утвърждава разумните аргументи на свободната човешка воля за също толкова важни и в икономическата сфера. Заедно с това той повлиява и политиката, където отново се дава шанс да навлезе демокрацията – вече позабравена от пре-

биваването си в управлението през Античността. А през 19 в. Карл Маркс (1818–83) в „Капиталът“ прави радикална критика на капитализма, обявява обществените противоречия за двигател на обществото и предлага класовия анализ като нов подход в политическата икономия.

Посочените няколко емблематични имена бележат жалони в развитието на политическата икономия и са добър пример за интегративен подход в тълкуването на обществото и развитието му. А моралната философия (етиката), разбира се, продължава съвсем обосновано да присъства в тези всеобхватни анализи на обществената система.

Как влияе налагането на икономикса

Следвайки този дух, и днес политическата икономия се дистанцира от „чистия, идеален пазар“ на икономикса заради стеснения икономически прочит. Тя възприема по-широко свободния пазар – от гледна точка на социалния му аспект, както и на връзката му с политиката. Този подход държи сметка и за това как върху икономиката и пазара влияят историческият процес, реалната обществена и икономическа среда, а също – силите и институциите, възприемани като двигатели на икономиката и на обществото. Така гледната точка на „чистата икономика“ се допълва и обогатява.

От своя страна, налагането на икономикса повлиява политическата икономия по различни начини. След утвърждаването му като единствена наука за изследване на стопанството, полето на политическата икономия силно се стеснява и се свежда до анализ на политиката предимно в икономическите отношения, а също – на национални, международни и сравнителни политико-икономически отношения. Диференцирането на обществените науки затваря изследователските усилия в твърде тесни и обособени пространства на „чиста икономика“, „чиста политика“, „чиста социология“ и т.н. Свидетели сме също и на това, че съвременната политическа икономия днес ясно се отграничава от класическата политическа икономия, а също и това, че се обособяват различни направления в нея и дори от т.нар. „мейнстрийм“ се отделят нови течения.

Посоченото може би е добре за себеутвърждаването на всички науки в контекста на разбирането за науката и научните революции, наложено през 20 в. от американския философ и историк на науката Томас Кун (1922–96). От друга страна обаче, разделянето и прекалената специализация правят анализите твърде абстрактни и ги затварят в крайно разграничени сфери. Това пречи да се сглоби обща познавателна рамка на явленията в обществото и те да се видят в тяхната цялост. В същото време се отправят нападки и срещу философията и се изразява съмнение в научния ѝ потенциал, което пречи обществените явления и процеси да се осмислят в тяхната дълбочи-

на, обвързаност и цялост. И все повече се парадират с „чиста икономика“, „чиста политическа наука“, „чиста философия“, които са все по-затворени в своя си предмет.

Това се отразява негативно и върху реалните обществени отношения, защото пречи на взимането на правилни решения както в национален, така и в международен мащаб. В действителността не може да съществува „чиста икономика“, нито „чиста политика“ – тези теоретични абстракции всъщност са взаимосвързани явления, които не се делят. Пагубно е политиката да се затваря в себе си, а икономиката да се отделя от другите обществени процеси. Но в нашата действителност често срещан негативен пример е съществуването на „чисти политици“, които не могат да взимат икономически решения и „чисти икономисти“, които се гордеят, че не разбират от политика. Има и друга „специализация“ – някои икономисти твърдят, че трябва да защитават единствено и само чистия икономически интерес – т.е. собствения си интерес за печалба, без да се интересуват от общественото благо и без да носят отговорност. А и политиците не рядко остават слепи за обществения интерес. В този смисъл и икономисти, и политици, са еднакво вредни за обществото с неспособността си да управляват разумно икономическите и политическите процеси в името на общото благо. А прекалената специализация често се сочи като пречка за разбирането на проблемите в обществото.

Примери за необходимостта от търсенето на нови решения

Към горните практически съображения – резултат от прекалената специализация на обществените изследвания – могат да се добавят и примери за това как самият икономикс, като теоретичен модел, днес става все по-недостатъчен за анализ на икономическите процеси и се обръща към други изследователски полета, в т.ч. – и към етиката. По-надолу ще посоча някои примери за търсенето на теоретични решения, където тази тенденция ясно се очертава. Такива са например: усилията за овладяване на несигурността на пазара, информационната асиметрия, институционалната икономика, навлизането на ценностите, теорията на рационалния избор.

Посочените явления са обособени теоретични проблеми, а същевременно те са и взаимно свързани. Забелязва се, че при всички тях се търси изход от изследователската ограниченост като се ползва интегративен подход и се обединяват методите на различни науки, за да се обогати анализът. Днес все повече учени са на мнение, че съвременните изследвания на обществото трябва да са интердисциплинарни, което несъмнено включва и задълбочен политико-икономически анализ – дори когато това не се обявява специално. Интересно е да се знае защо този анализ разчита и на етиката.

Овластяването на несигурността на пазара отдавна е приоритетна изследователска задача, защото явлението „несигурност“ има противоречив статут – от една страна, е типично състояние за свободния пазар, а от друга – една от най-големите заплахи за пазара. Още през 1921 г. Франк Найт в емблематичния си труд „Риск, несигурност и печалба“ прави анализ на величините несигурност [3], риск [4] и печалба като взаимно свързани (Knight, 1921). Той разкрива защо несигурността се приема не само като заплаха, но и като сериозен риск. За бизнеса е от значение както несигурността, свързана с природните явления, така и тази, свързана с човешките действия на индивидите или институциите – включително и несигурността, причинена от политически действия, като например чести промени или неспазване на законите, намеса в цените, национализация и др.

Заедно с това Найт обръща внимание на един етически аспект на несигурността в бизнеса, като я обвързва с отговорността. Той изтъква, че същността на отговорното управление на бизнеса е именно преодоляването на несигурността и риска, характерни за свободния пазар. Това разбиране може да се приеме и като начало на тенденцията за разширяването на рационалността в бизнеса. Което означава, че както за теоретиците, така и за практикуващите бизнес, става все по-важно на пазара да се правят правилни преценки и да се взимат правилни решения. Така етиката става актуална за бизнеса, защото етическият аспект безспорно е част от всеки анализ, търсещ правилните решения за всяко поведение – в това число и икономическото поведение.

Несигурността на пазара има и друга етическа страна. Установено е, че тя влияе негативно както върху мотивацията за бизнес, така и върху цялостното поведение на икономическите агенти. Затова рискът от увеличаване на несигурността често демотивира бизнеса или го прави неетичен. Това има психологическо обяснение – несигурността променя времевите нагласи и планове, при което настоящето се абсолютизира и напълно измества мисълта за бъдещето. Затова печалбата се търси предимно „тук и сега“, „на всяка цена“ и „въпреки всичко“ – търси се висока и бърза възвращаемост на инвестициите, както и нелоялна конкуренция, което обикновено е неетично. В условията на повишена несигурност като че ли отсъства мисълта за утре, за оставане на пазара, за добър имидж, за развитие на бизнеса, защото те са свързани с бъдещето. Напротив – стремежът към максимална и бърза печалба, без да се зачитат етически стандарти, като дори се допускат измами и грабежи, се приема за нормална практика. За да не се допускат подобни негативни явления, са нужни етически анализ и етическа оценка. Все повече са и очакванията към етическото регулиране, което стимулира утвърждаването на бизнес етиката не само в теорията, но и в практиката.

Информационната асиметрия е понятие, което някои изследователи сочат като причина за несигурността на пазара или като обяснение на икономическите реалности, излизащи извън рамките на традиционния икономикс. С това понятие се означава неравномерното и нееднакво разпределение на информацията в резултат на няколко фактора: 1) ограничена рационалност – естествената неспособност на индивидите да знаят всичко за заобикалящия ги безкраен свят и да владеят цялото познание; 2) комплексност – присъщата на явленията сложност, която ги прави непредвидими; 3) опортюнизъм – нежеланието на пазарните субекти открито и честно да обменят информация, склонността им към измама и защита единствено на личния интерес при сделките. В „Пазари и йерархии“ Оливър Уилямсън изказва идеята, че пазарите се отклоняват от поведенческите модели на традиционния икономикс именно заради съществуващата информационна асиметрия (Williamson, 1975).

А понятието „опортюнизъм“, със своята психологическа и етическа обвързаност, ясно показва, че съвременното икономическо изследване по необходимост трябва да анализира не само „чистите“ обективни икономически отношения, а и човешкия фактор, който оказва сериозно въздействие върху икономическите процеси, воден от ценностната си система, качествата на личността и избора на поведение. По тези причини традиционният икономикс често се допълва от институционална икономика, която анализира не само обективните икономически отношения, а и човешкия фактор. Така се изследва както чистата икономическа изгода, така и цялостното човешко присъствие. Именно в този контекст Оливър Уилямсън казва, че може би е по-коректно процесът на размяната да се разглежда като обмен на ценности (Williamson, 1975).

Видно е, че бизнесът също е тясно обвързан с ценности – те го мотивират, направляват, управляват, оценяват. Ценностите обуславят това, което правят субектите в бизнеса. Но те обуславят също и начина, по който обществото реагира на техните действия. Затова Джон Доналдсън отбелязва, че ценностите са един потенциален източник както на конфликт, така и на кооперация между индивидите; на контрол и на самоконтрол. От друга страна, чрез ценностите бизнесът може да създава други ценности във формата на стоки, услуги и т.н. В този процес някои ценности се оказват по-конструктивни и ефективни от други. А понякога ценностите дори имат решаваща роля за бизнеса – той не може да функционира, ако ценностите му не се вписват в базисните ценности на съответната икономическа система (Donaldson, 1992: 1).

Разбира се, не всички ценности в бизнеса са етически – някои не се отнасят към поведението на субектите. Има ценности, които са само професионални, технически, икономически и др. Но и те придобиват етически

смисъл, когато пряко или косвено засягат интересите на други хора; когато мотивират поведението; когато създадените в бизнеса ценности трябва да се разпределят с помощта на най-адекватните принципи.

Заедно с това е добре да се има предвид и тази роля на ценностите, че те неминуемо въздействат на анализаторите и на техните анализи. Определена система от ценности обичайно повлиява изследванията на теоретиците-икономисти, като това се отразява както на отправната им точка и нагласа, така и на избора им какво точно да изследват, как да го интерпретират, какви методи да използват, как да протичат изследванията и анализите. Ценностите влияят и върху осъществяването на определени политики. Важно е всичко това да се има предвид, за да се постигат прозрачност и яснота, както и да се преодолява субективизмът в икономическия анализ.

Ето защо ценностите не само навлизат, но и имат значимо място в икономиката. Самият бизнес все повече използва множество утвърдени етически ценности – доверие, взаимопомощ, сътрудничество, справедливост, отговорност, хуманност, както и изпитани морални механизми и модели за поведение. Заедно с това в бизнеса навлизат етическите подходи и принципи за оценка и регулиране на поведението. Тези ценностни компоненти и етически нагласи изграждат структурата на бизнес етиката.

Бизнес етиката е рационално осмисляне и систематизиране на утвърдени от човечеството ценности и опит с оглед прилагането им в специфичната сфера на бизнеса, за да се хармонизират отношенията в него. Целта е, от една страна, бизнесът да стане по-ефективен, а от друга – по-приемлив за обществото. Бизнес етиката изследва и анализира бизнес практиката през призмата на утвърдени морални ценности и етически концепции. Заедно с това тя се опитва както да оценява, така и да регулира поведението и отношенията в бизнеса. Тя винаги търси взаимно приемливи средства, за да подпомага решаването на моралните дилеми, които възникват в бизнеса.

Теорията за рационалния избор е теоретично усилие, свързано с посочените по-горе. Не случайно тази теория тръгва именно от икономиката, където стремежът за намаляването на неопределеността и за овладяването на риска е много силен.

Рационалният избор се разбира като целенасочена човешка намеса и съзнателно моделиране на социалното поведение, включително и на икономическото, в границите на обективната даденост. Това не е само отделно действие, а цял процес на: избор, решение и действие, при който разходите и печалбите трябва да се балансират така, че да са съобразени с реалните възможности, съществуващи в определен момент. Разчита се най-много на човешката рационалност, като надеждно средство за запазването и за развитието на икономическата система. Разумът е важен за всеки избор – както за постигането на всяка конкретна икономическа цел и печалба, така и за

осигуряването на общото благо. В икономиката разумът е безусловно необходим и при взимането на решения, защото там винаги се налага да се преценяват алтернативни възможности.

Като теоретичен модел рационалният избор е от значение за много науки – икономика, политология, социология, философия, етика. Заедно с това той съответства на стремежа на всеки човек за собствено развитие, за развитие на обществото, както и на желанието за цялостно овладяване на спонтанността със силата на разума. Днес е все по-важно да се намери как да се оптимизират обществените решения, за да се постигат желаните цели, включително в икономиката и бизнеса. А рационалността изисква при всички решения, алтернативни политики и институции винаги да се изследват наличните възможности. Заедно с това рационалността изисква да се имат предвид и различните интереси, за да се балансират те при наличните възможности. Все повече се търсят сътрудничество, баланс и полза за цялата система, както и за всички участници в нея. Това несъмнено е сигурна препратка към етиката и прави етическия анализ задължителен елемент в рационалния избор. Така в икономическите анализи навлизат добре познатите етически подходи за оценка – мотивационен, консеквентен и ценностно-интегративен, съпроводжани от най-утвърдените в практиката етически принципи – деонтологичен и утилитарен. Доминира стремежът да се правят адекватни етически анализи, да се достига да обективни оценки и да се взимат правилни решения.

Целенасоченото поведение и взимането на решения засягат всички индивиди и групи във всички сфери на обществото, но в деловата сфера това има особено значение. Защото там се взимат управленски решения, свързани с упражняване на власт, налагане на политики, както и с поемане на отговорност. Затова и самото разбиране за политика днес се разширява и се отнася до всички действия и институции, които налагат целеви решения, а не само до „тясно политическите“. А рационалността е тясно свързана с всички политики и затова се отнася до всички сфери. В икономиката и в бизнеса също се взимат решения, разчитащи на рационалност. Това важи и за решенията, с които държавата се намесва на пазара. Рационалността фактически изисква да се налагат политики на пазара – както вътрешни (от мениджмънта), така и външни (от държавата).

Теорията за рационалния избор визира взимането на решения не само от гледна точка на тяхната целенасоченост, но и от гледна точка на тяхната правилност. Това означава, че в икономиката трябва да се съгласуват различните аспекти на правилност – икономическа, технологична, юридическа и етическа, което е свързано с допълнителни усилия и извежда на преден план нуждата от правила и от регулиране. Затова все повече се търси съдействието на правото и морала като системи, които само съвместно могат

да осигурят както регламент (норми), така и механизми за регулиране на пазара.

Заедно с това навлиза широко темата за отговорността, която става неразделна част от рационалния избор за отделния човек и обществото, както и за институциите. Защото обществената рационалност винаги следва логиката на познатия за всички хора етически принцип за съответствието между свободата и отговорността. Това означава, че винаги когато се говори за управленски решения, упражняване на власт и налагане на политики, същевременно се очаква и поемането на адекватна отговорност.

На рационалния избор се разчита като средство за достигане на конкретни цели в обществото при ограничени възможности, а това е сериозно предизвикателство за различни науки. Може да се каже, че и бизнес етиката има принос за рационалността в бизнеса. Тя стимулира рационалния избор като контрапункт на спонтанността; насочва към търсенето на правилни решения, които са едновременно икономически, юридически и етически правилни; изисква отговорност, която е адекватна на свободата на взетите решения; разработва механизми за взимане на правилни решения на всяко ниво в бизнеса, като за целта разчита много на етическия анализ и оценка; полага усилия да се рационализират всички важни за бизнеса отношения – отношенията между самите бизнес агенти (във фирмите и между фирмите), както и отношенията между бизнес агентите, от една страна, и крайните потребители и обществото, от друга.

Заклучение

Видно е, че днес икономическите явления и пазарните промени подтикват към търсенето на алтернативи в осмислянето им, а те отиват отвъд „чисто икономическите“ отношения. Това пък изисква задълбочено познаване на човека и поведението от философска, етическа, психологическа и историческа гледни точки. От друга страна, все повече се търсят различни средства, с които да се въздейства върху обществото, икономиката, пазара. Такива са усилията за разширяването на рационалността и за ограничаването на опортюнизма. И двете разчитат много на етиката, а също и на бизнес етиката – като съвременна теория и като мениджърски инструмент едновременно.

Обясняването на икономическата сфера днес става все по-интердисциплинарно и именно в тази обстановка политическата икономия набира сили като интерпретативен модел. Дори и когато това не се признава открито, то анализът на икономическата и на другите обществени сфери е подчертано политикономически, което по необходимост включва етиката. Това помага да се преодолеят ограниченото мислене, опростяването, стереотипите,

схемите, пропагандните манипулации, които заплашват обективността на икономическия анализ. Затова е добре да се познават повече теоретични подходи и модели и да се подхожда критично към тях, като се отчитат позитивите и негативите им за всяко изследване, а не просто те да се отхвърлят. Не бива да се забравят нито класическата политическа икономия, нито радикалната критика на капитализма, направена от Маркс, нито неокласическата школа, революцията на Кейнс, неолиберализма, нито съвременните анализи на властта и институциите, неравенството, собствеността, правата, развитието, финансите, икономическите системи, цикли, кризи и т.н. Плурализмът на тези идеи не е случаен, но и фактът, че са свързани в единно цяло също е значим – те са от полза за всяко икономическо изследване. Заедно с това днес икономическото изследване не бива да се отделя и от другите социални изследвания, които анализират интересите, ценностите, отговорностите, правата. Философията също трябва да заема заслуженото си място в общото осмисляне на тези проблеми, защото има голям потенциал да подсигури едновременно концептуален и критичен подход за разбирането на света и на икономиката, както и адекватни подходи, методи, принципи и ценности, които са полезни за аналитичното мислене и за истинното познание.

Като извод може да се обобщи, че етическият аспект в икономическите изследвания и анализи днес действително се очертава като задължителен. Това се обуславя от поне три причини, свързани с утвърждаването на: 1) разума и търсенето на разумни пътища за достигане на човешките цели във всички сфери; 2) ценностното отношение към всичко в света, включително и към икономиката; 3) свободната човешка воля, чието упражняване навсякъде в обществото предполага и поемането на отговорност. Заради тези утвърдени приоритети съвременната политическа икономия в анализите си разчита и на етиката, която със своите достижения ги обогатява и подпомага – както конкретно в познавателните усилия и за намирането на разумни алтернативи, така и изобщо в усилията за оптимизиране на действителността.

Бележки:

[1] Икономика идва от гр. *oikonomos*, а етимологията е от *oikos* (*oikos*) – къща и *nomos* (*nomos*) – обичай, закон, т.е. – правила на дома, управление на домакинството.

[2] Терминът политическа икономия е съставен е от гр. думи *polis* – държава или град и *oikonomos* – управление на домакинството (първоначално), а тук – и на държавата.

[3] Несигурността означава, че бъдещите събития са изцяло неизвестни към определен момент, т.е. бъдещето е несигурно и никой не знае какво ще се случи.

[4] Рискът също означава, че бъдещите събития са неизвестни, но същевременно – че всички възможности са предварително известни. С други думи, рискът е несигурност, при която обаче има сигурност за бъдещите възможности. Добра аналогия е играта на рулетка – несигурно е какво ще се падне от предварително ясни възможности. Важно за икономиката е несигурността да се сведе до рискове, за да бъде предсказуема – така всеки риск е една опасна възможност.

Референции:

Arrow, K. (1971), *Essays in the Theory of Risk Bearing*, North Holland Pub. Co, Amsterdam.

Donaldson, J. (1992), *Business Ethics: A European Casebook*, Academic Press Ltd, London. Boulding, K. E. (1972), “Economics as a Moral Science“, in Glass, J., Staude, J. (Ed.), *Humanistic Society: Today’s Challenge to Sociology*, 1st ed., Goodyear Publishing Co, Inc., USA, pp. 151-164.

Knight, F. H. (1921), *Risk, Uncertainty, and Profit*, Harper Torch Book, New York.

Schiller, B. (1989), *The Economy Today*, Random House, USA.

Williamson, O. (1975), *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*, The Free Press, N.Y.

ЗНАЧИМОСТ НА ЕТИКАТА ЗА ПОЛИТИЧЕСКАТА ИКОНОМИЯ ДНЕС

Валентина Драмалиева

Резюме

Статията показва как се съотнасят политическата икономия и икономикса като интерпретативни модели на икономиката и като академични дисциплини и защо в анализите си политическата икономия днес по необходимост включва етиката. Аргументи се търсят в: недостатъчността на икономикса като единствена наука, анализираща стопанството; традиционното интегриране на обществознанието; слабостите за теорията и практиката, произтичащи от прекалената специализация на обществените науки; някои примери, показващи търсенето на теоретични алтернативи в интердисциплинарни социални изследвания отвъд „чистата“ икономика.

Ключови думи: Етика, икономикс, политическа икономия, разширяване на рационалността.

JEL: B5.

SIGNIFICANCE OF ETHICS FOR POLITICAL ECONOMY TODAY

Valentina Dramalieva*

Abstract

The article shows how political economy and economics are related as interpretative models of economy and as academic disciplines, and why political economy today includes ethics by necessity in its analyzes. Arguments are searched in: the deficiency of economics as the only science analyzing the economy; the traditional integration of societal science; the weaknesses in theory and practice stemming from the excessive specialization of social sciences; some examples showing the search for theoretical alternatives in interdisciplinary social research beyond the „pure“ economy.

Key words: economics, ethics, Expansion of rationality, political economy.

JEL: B5.

* Valentina Dramalieva, PhD, Assoc. Prof., Department of Political Economy, UNWE – Sofia, email: valentinadramalieva@gmail.com